

ANDRZEJ CZYŻEWSKI¹

RECENZJA KSIĄŻKI KATARZYNY ZAWALIŃSKIEJ „REGIONALNE EFEKTY WSPARCIA UNII EUROPEJSKIEJ DLA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE”²

Recenzowana książka jest wybitnym osiągnięciem twórczym, jej studiowanie zaś stanowi przygodę intelektualną, po której wrażenia i refleksje przeradzają się w inspiracje do własnych przemyśleń, pomysłów i dokonań. Twierdzenie to uzasadniam „wartością dodaną”, jaką wnosi książka Katarzyny Zawalińskiej zarówno do metodologii nauk ekonomicznych, jak i teorii i praktyki rozwoju obszarów wiejskich w warunkach integracji europejskiej. Ten pierwszy wkład wiąże z pomysłem zastosowania (po raz pierwszy w Polsce!) modelu równowagi ogólnej „RegPol” dla oceny efektywności i skuteczności polityki rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu regionalnym i krajowym, drugi – z praktyczną weryfikacją tego pomysłu. W ten sposób Autorka rozpoznaje rozwój obszarów wiejskich, uwzględniając ich finansowe wsparcie ze środków unijnych, i formułuje propozycje oceny efektów tych działań na poziomie regionalnym (wojewódzkim) w Polsce.

Model „RegPol” został adaptowany na podstawie doświadczeń fińskich. Jest to jeden z nielicznych znanych modeli, pozwalający prowadzić operacyjne i porównawcze analizy na poziomie regionalnym w sposób dynamiczny. Próbę jego upowszechnienia w Polsce, której Autorka się podjęła, należy uznać za ową „wartość dodaną”, m.in. ze względu na użyteczność tego modelu w diagnostyce ekonomicznej. Pozwolił on zweryfikować zarysowane w książce hipotezy badawcze: pierwszą – o większej skuteczności ekonomicznej wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez subsydia inwestycyjne niż nieinwestycyjne, drugą –

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (e-mail: kmig@ue.poznan.pl).

² Wydawnictwo IRWiR PAN, Warszawa 2009, s. 369.

o efektach mnożnikowych w innych sektorach gospodarczych wywołanych wsparciem finansowym rozwoju obszarów wiejskich, trzecią – o względnie największych korzyściach, które zyskują regiony najbardziej wiejskie, najsilniej uzależnione od rolnictwa.

Praktyczne zastosowanie modelu „RegPol” poprzedza wszechstronna analiza przesłanek jego zastosowania jako modelu regionalnej równowagi ogólnej, z oceną jego adekwatności i wiarygodności, a także jego bazy danych oraz teoretycznej struktury. Tworzą ją: produkcja, popyt końcowy, handel krajowy i zagraniczny, ceny, bezrobocie, migracje netto oraz zmienne makroekonomiczne m.in. produkt krajowy, konsumpcja prywatna i publiczna, inwestycje, wynagrodzenia i pracy, ziemi, kapitału, a także podatki, inflacja i inne cechy (około 80). Przedstawiana struktura modelu pozwala określić warunki zrównoważenia rynku, tzw. domknięcia modelu, według województw, a w konsekwencji scenariusze symulacyjne dla polityki rozwoju obszarów wiejskich.

Należy podkreślić olbrzymią pracochłonność wykonanych badań. Dla ich przeprowadzenia zostało wykonanych 16 regionalnych tabel przepływów międzygałęziowych i tyleż odpowiadających im macierzy rachunków społecznych. Fakt ten podkreśla unikatowość i oryginalność recenzowanej pracy, jak też użytych wyników. Autorka, wykorzystując te tabele, określa i porównuje strukturę produkcji, popyt końcowy, handel krajowy i zagraniczny oraz wpływ cen w ujęciu regionalnym. Przeprowadza też odpowiednie klasyfikacje województw za pośrednictwem skalowania, modeluje bezrobocie i migracje netto, uwzględniając uwarunkowania makroekonomiczne, a także zmienne egzogeniczne, takie jak wpływ postępu technicznego i zagranicy na rozwój obszarów wiejskich (ROW). Wyniki uwidacznia w aneksach bazujących na wspomnianych regionalnych tablicach przepływów międzygałęziowych i macierzach rachunków społecznych. W efekcie w książce znajdują się unikatowe tabele, dotyczące m.in. relacji funduszy rozwoju obszarów wiejskich (ROW) do PKB, według województw, ich ranking pod względem skuteczności polityki ROW, zmiany produktu regionalnego brutto pod wpływem działań ROW, w końcu szacunki kosztów i korzyści z polityki ROW w ujęciu regionalnym i inne równie ciekawe zestawienia.

Oryginalną tezą o istotnym ciężarze gatunkowym, która jest w książce weryfikowana, jest twierdzenie, iż polityka rozwoju obszarów wiejskich w UE i w Polsce faworyzuje działania prorównościowe kosztem rozwiązań proefektywnościowych. Abstrahując w tym miejscu od rozstrzygnięcia merytorycznego tej kwestii, należy podkreślić, iż sam fakt podjęcia tego problemu jest już interesujący, gdyż dotyczy ważnej, acz kontrowersyjnej sprawy optimum relacji efektywności ekonomicznej i adekwatności społecznej w polityce rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa. Doniosłe i udowodnione w pracy jest stwierdzenie, iż wykorzystane fundusze unijne o charakterze proefektywnościowym i prorównościowym są „dość zrównoważone” na poziomie krajowym, a różnice uwidaczniają się na poziomie województw (regionów), gdzie „przyznane koperty” faworyzowały słabiej rozwinięte województwa. Autorka trafnie zauważa, że o absorpcji środków UE w stosunkowo niewielkim stopniu decydowały zasady

konkurencji między województwami (regionami), co potwierdza tezę, iż wspólna polityka rolna UE zawiera pierwotną przesłankę wyrównywania różnic międzyregionalnych w poziomie rozwoju obszarów wiejskich, jako warunku ich dalszego zrównoważonego i zintegrowanego w skali całej gospodarki rozwoju.

To, co także ujmuje czytelnika, to trafne, precyzyjnie sformułowane syntezы cząstkowe na końcu każdego rozdziału, wyodrębnione w formie krótkich podrozdziałów bądź taksatywnych ocen. Można je nazwać „faktami stylizowanymi”. Ważne, iż są to trafne syntezы o szerokim polu recepcji, które można uznać za twórcze uogólnienia – konkluzje z wielowątkowych wywodów podejmowanych w recenzowanej pracy. Rozprawę wyróżnia także konsekwencja i poprawność metodologiczna przeprowadzonych badań. O ile na przykład w rozdziale I został nakreślony z dużym rozmachem i erudycją obszar tematyczny rozważań, z uwzględnieniem różnych definicji, typologii i klasyfikacji obszarów i ludności wiejskiej, o tyle od strony praktycznej jego „rewersem” jest rozdział II, w którym została oceniona praktyka wspierania rozwoju obszarów wiejskich w UE i w Polsce. Uszczegółowienie, a zarazem egzemplifikację tych rozważań zawierają załączone w formie oddzielnego rozdziału aneksu (rozdział VI), co jest rozwiązaniem warsztatowo poprawnym, gdyż treści ogólnych „nie zakłócają” szczegółowe informacje statystyczno-ekonomiczne. Na wyróżnienie zasługuje również ostatni, V rozdział książki, zawierający wnioski, sugestie i rekomendacje, dotyczące przeprowadzonych i przyszłych badań. Po pierwsze dlatego, iż w sposób bardzo lapidarny, a zarazem wyczerpujący Autorka dokonuje niejako samooceny tego, co zaprezentowała w książce, eksponując wyniki w formie kilkunastu wniosków, po drugie konsekwentnie formułuje sugestie co do dalszych badań, dotyczących potrzeby adekwatnej typologii obszarów wiejskich, determinant struktury pozyskiwanych funduszy ROW, konieczności publikowania regionalnych tablic przepływów międzygałęziowych czy podziału subsydiów na cele konsumpcyjne i inwestycyjne w gospodarstwach, a także ustalenia determinantów zatrudnienia pozarolniczego ludności wiejskiej.

Na podstawie zaprezentowanych wniosków i sugestii przedstawia kilkanaście (13) rekomendacji dla polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Robi to bardzo skrupulatnie, prezentując w tabeli pytania badawcze, sposoby weryfikacji hipotez i ich rozstrzygnięcia. Sformułowane wnioski są tyleż oryginalne, co ciekawe. Autorka zauważa, na przykład, zbliżone proporcje funduszy efektywnie wspierających obszary wiejskie i wyrównujących dochody mieszkańców wsi, podkreśla różnice w strukturze absorpcji działań na rzecz ROW w poszczególnych województwach, uzasadnia prymat wsparcia finansowego obszarów wiejskich przez inwestowanie, a nie przez transfery dochodowe i wiąże to odpowiednio z trudnymi i łatwymi działaniami celem pozyskania z UE środków finansowych. Zauważa, iż najbardziej efektywną formą finansowego wsparcia są inwestycje w infrastrukturę i kapitał ludzki, jego skuteczność zaś zależy od wielkości pozyskanych funduszy przez województwa w relacji do ich siły ekonomicznej mierzonej produktem regionalnym brutto. Bardzo interesujące są wnioski, dotyczące efektów mnożnikowych różnych działań w ramach ROW w odniesieniu do sektorów pozarolniczych (np. energetycznego) czy różnych usług

w formie przede wszystkim wzrostu zatrudnienia. Autorka dowodzi, iż największy wpływ na ROW miały takie zmienne, jak: wzrost gospodarczy, konsumpcja prywatna oraz handel krajowy i zagraniczny. Z kolei rozwój obszarów wiejskich w niewielkim stopniu oddziaływał na zmniejszenie bezrobocia czy stopę inflacji. W konkluzji stwierdza, iż regiony wiejsko-rolnicze więcej zyskały na polityce ROW niż regiony bardziej zurbanizowane i mniej zależne od rozwoju rolnictwa. W ramach rekomendacji dla polityki rozwoju obszarów wiejskich postuluje: koncentrację na działaniach ROW, charakteryzujących się najwyższą efektywnością (inwestycje infrastrukturalne), zmianę zasady, że najbardziej efektywne środki są najtrudniejsze do pozyskania, substytucję działań mniej efektywnych najbardziej efektywnymi, odejście od mnożenia liczby działań na rzecz ich jakości ekonomicznej (efektywności). Wypowiada się za uznaniem formy akceptacji określonych działań za najważniejszy czynnik ich skutecznej realizacji, transparentnością alokacji środków unijnych, a także za tworzeniem nowych miejsc pracy poprzez ROW w sektorach pozarolniczych na wsi.

Rozważania kończą trzy bardzo ważne rekomendacje: po pierwsze, by efekty mnożnikowe ROW były bardziej ukierunkowane na zawody, w których ludność wiejska może w praktyce znaleźć zatrudnienie, po drugie, by czerpać przykład z praktyk światowych, które pokazują, iż najskuteczniejsze wsparcie dla biednych beneficjentów i regionów wiedzie przez działanie instrumentów proefektywnościowych, a nie prorównościowych, i po trzecie, że jest pora, by rozstrzygnąć podstawowy dylemat polityki ROW, zawierający się w pytaniu: czy ma ona wspierać najbardziej efektywne obszary wiejskie, czy też najbardziej zapóźnione, bardziej zależne od rolnictwa i jednocześnie biedniejsze?

W trakcie lektury książki nasuwa się też kilka refleksji o charakterze dyskusyjnym. Co do zastosowania regionalnego modelu równowagi ogólnej do oceny polityki gospodarczej, to Autorka nie pokazuje pełnego obrazu założeń idealizacyjnych, w istocie kontrfaktycznych i potrzeby ich konkretyzacji. Uzupełnienie rozważań w tym zakresie uwiarygodniłoby wybór modelu „RegPol” do badań i pozwoliłoby pełniej go uzasadnić. Wysoko oceniając efekty badawcze, osiągnięte za pośrednictwem wspomnianego modelu, trzeba jednakże wyraźnie podkreślić, iż mają one charakter relatywny (względny). W zaprezentowanych w rozprawie interpretacjach brakuje wyraźnego podkreślenia, iż idzie zazwyczaj o ocenę względnych odległości od wartości średnich i ich dynamikę, a nie ocenę bezwzględnego poziomu. Autorka zazwyczaj abstrahuje od ocen poziomów absolutnych i nie porównuje bieżących stanów badanych zjawisk, ale przyrosty i „odległości” względne. Należy o tym pamiętać przy interpretacjach, bowiem to wyjaśnia, dlaczego województwa (regiony) bezwzględnie bardziej rozwinięte w ocenach względnych zajmują dalekie pozycje w klasyfikacjach, i odwrotnie. Po prostu względne przyrosty i odległości od średniej są w tym przypadku odpowiednio mniejsze. Zabrakło też wyjaśnienia znaczenia „punktu startu” poszczególnych województw „dla dalszego rozwoju” badanych zjawisk. Na przykład wniosek o tym, iż skuteczność polityki ROW w odniesieniu do regionów biednych była większa niż bogatych, opiera się na ocenie względnej wielkości przyrostów, a nie danego poziomu rozwoju w warunkach naturalnie rosnących

kosztów marginalnych i malejących przyrostów. W rekomendacjach dla polityki ROW trzeba natomiast pamiętać, iż konkurencyjność w danym zakresie oznacza zarazem polaryzację regionów (województw), co jest często sprzeczne z postulatem zrównoważonego rozwoju naturalnego środowiska. Przydałaby się też głębsza refleksja w odniesieniu do występujących w rzeczywistości sprzężeń zwrotnych. Eksperyment związany z adaptacją modelu „RegPol” określa wpływ jednej tylko polityki (instrumentów) na gospodarkę regionów i traktowanie tego jako tzw. czysty wpływ jest nieuprawnione. W rzeczywistości każdy układ podlega jednocześnie wpływom wielu czynników (często niemierzalnych) i należy o tym pamiętać, dokonując interpretacji wyników. Ocena rozwoju obszarów wiejskich nie może się tylko sprowadzać do oceny skuteczności i efektywności podejmowanych w tym zakresie działań kwantytatywnych, ale powinna mieć także wymiar jakościowy.

Z uznaniem należy przyjąć zastosowanie w badaniach modelu przepływów międzygałęziowych, gdyż jest to wciąż niedocenione narzędzie analiz makroekonomicznych i regionalnych. Trzeba jednak pamiętać o znacznym poziomie, występującej w tym przypadku, agregacji danych i tego konsekwencjach. Kolejne szacowania i dostosowywanie danych do poziomów regionalnych wiążą się z prawdopodobieństwem kumulacji błędów. W zbyt małym stopniu dostrzega się w pracy, że wyniki osiągnięte z zastosowaniem omawianego modelu „Reg-Pol” obarczone są uproszczeniem, wynikającym z techniczno-bilansowego ujęcia danych w bilansach przepływów międzygałęziowych, chociażby ze względu na założenie jednoczesności występowania działań i ich efektów, bez brania pod uwagę odroczenia w czasie. I na koniec, w zaprezentowanych ocenach wyraźnie brakuje uwzględnienia elementów jakościowych, dotyczących czynnika ludzkiego, poziomu kultury rolnej, wykształcenia, uwarunkowań historycznych, poziomu rozwoju infrastruktury gospodarczej i społecznej, zasięgu procesów integracji pionowej i poziomej, form powiązań podmiotów działających na obszarach wiejskich. Autorka z jednej strony dostrzega potrzebę holistycznego traktowania tych problemów, o czym mówi w rozdziale I, z drugiej zaś w dalszej części pracy i podsumowaniu jakby o tym zapomina, sprowadzając oceny działań na rzecz ROW głównie do mierzenia ich skuteczności i efektywności.

Przechodząc do konkluzji, Autorka podjęła się bardzo aktualnej i ważnej problematyki badawczej. Zastosowała pionierskie metody w badaniach empirycznych nad rozwojem obszarów wiejskich w Polsce. Zrealizowała szeroki zakres celów, badań i problemów. Książka zawiera walory teoriopoznawcze i aplikacyjne oraz interesujące, nietuzinkowe wnioski. Stanowi znaczący wkład do nauk ekonomicznych, dotyczących ekonomii rolnej i rozwoju obszarów wiejskich. Zaprezentowane ujęcie tematu jest nowatorskie, a zastosowane metody innowacyjne. Rozprawa jest prawdopodobnie pierwszą pracą, oceniającą efektywność unijnego wsparcia obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, bazującą na tablicach przepływów międzygałęziowych i macierzach rachunków społecznych. W tym zakresie recenzowana książka jest oryginalnym dziełem, wzbogacającym wiedzę z zakresu uwarunkowań rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w Polsce w skali województw (regionów). Zachęca do dyskusji przede

wszystkim dojrzałością i profesjonalizmem ocen. Znaleźć w niej można doświadczenia badacza-teoretyka i empiryka, co uwiarygodnia dyskusję. Rozprawa Katarzyny Zawalińskiej jest przeto przedsięwzięciem ambitnym, z sukcesem wypełniającym lukę, jaką tworzy brak tego typu monografii w profesjonalnej literaturze tematu. Książka wychodzi naprzeciw problemom praktyki i dydaktyki akademickiej, umiejętnie łącząc wątek teoretyczny i empiryczny. Literatura ekonomiczno-rolnicza w Polsce wzbogaciła się o cenną pozycję, która zachęca do dyskusji swoją dojrzałością, przemyśleniami, szerokim spojrzeniem na badane zjawiska i ich uwarunkowania. Książka warta jest polecenia zarówno tym, którzy decydują o jutrze obszarów wiejskich i rolnictwa w Polsce oraz efektach unijnych funduszy wsparcia, jak i badaczom, pracownikom naukowym i studentom uniwersytetów rolniczych i ekonomicznych.